

Recenzje

KRYZYS, INTERWENCJA I POMOC PSYCHOLOGICZNA. NOWE UJĘCIA I MOŻLIWOŚCI

Pod redakcją Doroty Kubackiej-Jasieckiej i Krzysztofa Mudynia. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2003, str. 319.

Recenzowana praca jest wyborem 19 artykułów omawiających różnorodne problemy i psychologiczne aspekty kryzysów oraz zasady i możliwości podejmowania działań związanych z pomocą i interwencją psychologiczną. Już sam tytuł monografii sugeruje dwa podstawowe wątki czy też kierunki tematycznej analizy problemów składających się na szeroko rozumiany kryzys psychologiczny i możliwości przezwycięzania go, czy też radzenia sobie z towarzyszącymi mu, czy też będącymi jego bezpośrednimi psychologicznymi i psychopatologicznymi następstwami. Pierwszy ze wspomnianych wątków ma charakter bardziej teoretyczny, opisowy czy też diagnostyczny i dotyczy psychologicznych aspektów wszelkich kryzysów, niezależnie od ich etiologii, obrazu i manifestacji. Kolejny, drugi, wątek tematyczny koncentruje się na zagadnieniach dotyczących podejmowania różnorodnych oddziaływań interwencyjnych, „pomocowych” czy też profilaktycznych. Powyższy układ pracy odpowiada, w swoich najogólniejszych założeniach, podstawowym zasadom i kanonom psychologii klinicznej, zgodnie z którymi można i należy wyróżniać te obszary, w których dominują aktywności i działania diagnostyczne i opisowe oraz pozostałe, w których możliwe jest formułowanie zasad i postulatów odnoszących się do szeroko rozumianej terapii, interwencji, pomocy czy nawet profilaktyki. Redaktorzy recenzowanej książki z dużą konsekwencją i starannością przestrzegają przyjętego podziału. Znajduje to swój wyraz w wyodrębnieniu dwóch części monografii. Pierwszej zatytułowanej **Z perspektywy psychologii kryzysu** oraz drugiej – pt. **Interwencja i pomoc psychologiczna**. Podstawowym i najtrudniejszym zadaniem redakcji recenzowanego tomu była więc konieczność przeprowadzenia selekcji i wyboru tekstów tak, aby uwzględnił on, w ramach wyodrębnionych części, szerokie spektrum badawcze podejmowanych tematów, eksponował prace o największej wartości poznawczej, pozwalał na dokonanie naukowej syntezy prezentowanego dorobku, a także umożliwił sformułowanie podstawowych i praktycznych zasad pomocy i interwencji psychologicznej. Prezentowany wybór spełnia wszystkie powyższe warunki. I tak w pierwszej części recenzowanej monografii znaleźć można prace stanowiące przegląd wiedzy psychologicznej dotyczącej choroby traktowanej jako kryzys psychologiczny (autorstwa Alicji Nasiłowskiej-Brud), niepełnosprawności dziecka rozumianej jako sytuacja kryzysowa w rodzinie (Joanna Konarska), stanów depresyjnych u kobiet w okresie okołoporodowym (Monika Wasilewska-Pordes), samooceny zmian stanu psychicznego u osób, które doznały traumy (Bogusław Borys i Mikołaj Makowski), śmierci samobójczej w wierzeniach religijnych i poglądach filozofów (Ewa Ryn), traumatycznych więzi międzyludzkich związanych z zachowaniem suicydalnym (Bożena Grochmal-Bach i Agnieszka Malczewska), postaw wobec śmierci rozpatrywanych w kontekście samobójstwa (Barbara Pilecka) czy też zmian stylu życia

traktowanych jako przezwyciężenie kryzysu (Małgorzata Kuleta i Joanna Trzópek). Warto w tym miejscu podkreślić przemyślaną i konsekwentną „kompozycję” czy też tematyczny dobór i układ recenzowanej części pracy.

I tak pierwsze cztery rozdziały opracowania stanowią nowatorskie i oryginalne potraktowanie w kategoriach kryzysu takich zjawisk i wydarzeń, jak utrata zdrowia, narodzenie niepełnosprawnego dziecka, depresji okołoporodowej czy też doznanie traumy przez ofiary pożaru. Za nowatorskie należy przy tym uznać, podjęte przez autorów poszczególnych rozdziałów i zakończone pełnym powodzeniem, próby potraktowania różnych w swej istocie traumatycznych wydarzeń życiowych, jak okoliczności, które bezpośrednio prowadzą do rozwoju kryzysu i podlegają jego najogólniejszym prawom. Mamy tu więc do czynienia z konceptualizacją (w ramach teorii kryzysu) bardzo zróżnicowanych fenomenów i zjawisk psychologicznych. Kolejną grupę tematyczną stanowią trzy rozdziały pierwszej części monografii dotyczące zjawiska samobójstwa. Poszerzają one istotnie wiedzę o kryzysie suicydalnym, jego filozoficznych aspektach i ocenach, a także roli postaw wobec śmierci potencjalnych samobójców. Również i one uzasadniają potraktowanie fenomenu samobójstwa w kategoriach szeroko rozumianego kryzysu, stwarzając podstawy do ujednoczenia teoretycznych podstaw analizowanego zjawiska i rządzących nimi prawidłowości. Nie mniej wartościowe są dwa ostatnie rozdziały recenzowanej części pracy.

Potraktowanie kryzysu emocjonalnego jako zjawiska sprzyjającego pozytywnej przemianie, indywidualnemu rozwojowi czy też zwiększającemu możliwości adaptacyjne jednostki to bardzo atrakcyjne a zarazem nowatorskie podejście do problemu kryzysu. Podobnie ocenić należy wskazane przez Małgorzatę Kuletę i Joannę Trzópek możliwości przezwyciężania kryzysu przez zmianę dotychczasowego stylu życia.

Podsumowując tę część recenzji, warto podkreślić, iż autorzy wszystkich wymienionych rozdziałów potrafili zaproponować nową, szeroką perspektywę kryzysu, rozumianego jako zjawisko psychologiczne, którego proces konceptualizacji zdaje się przebiegać w sposób coraz bardziej uporządkowany, konsekwentny, zgodny ze standardami współczesnej psychologii.

Druga część monografii to udana próba przejścia od ogólnej i bardziej teoretycznej wiedzy o kryzysie, jego genezie, rządzących nim prawidłowościach i manifestacjach do poszukiwania skutecznych sposobów interwencji, pomocy czy też profilaktyki. Ta część książki składa się z 10 opracowań o dość zróżnicowanej tematyce. Rozpoczyna ją doskonały rozdział Doroty Kubackiej-Jasieckiej dotyczący interwencji kryzysowej z perspektywy psychosocjokulturowego paradygmatu kryzysu. Rozdział ten, poprzez swój ogólny, obszerny, a zarazem wieloaspektowy charakter, stanowi swego rodzaju teoretyczne ramy dla kolejnych, bardziej szczegółowych opracowań. Są nimi kolejno – rozdział Wiesława Sikorskiego na temat praktycznych wskazań do diagnozy i interwencji kryzysowej w przypadku osób po doznanym urazie, rozważania Piotra Słowika odnoszące się do roli psychologicznej interwencji w kryzysie wywołanym przez chorobę somatyczną i hospitalizację, opracowanie Urszuli Woźniak dotyczące interwencji kryzysowej w kontekście problematyki bezrobocia, a następnie rozdział Piotra Pasowicza o roli dramy w kształtowaniu modelowej postawy wobec ofiary gwałtu. Kolejne rozdziały dotyczą strategii kognitywno-behawioralnej interwencji psychologicznej w kryzysach (autorzy Ryszard Stach i Anna Stach-Borejko), zapobiegania zachowaniom autodestrukcyjnym (Ryszard Jabłoński) oraz „komunikacji bez przemocy” traktowanej jako metoda przezwyciężania i zapobiegania konfliktom (Krzysztof Mudyń).

Oceniając ogólnie powyższą część pracy, warto zauważyć, iż wspólnym mianownikiem wszystkich wymienionych opracowań jest skonkretyzowana propozycja niesienia pomocy psychologicznej w przezwyciężaniu kryzysów niezależnie od przyczyn i rodzajów doświadczanej traumy. Autorzy poszczególnych rozdziałów proponują przy tym zróżnicowane,

w zależności od okoliczności kryzysu i charakteru traumy, modele i strategie pomocy psychologicznej. Wszystkie one mieszczą się jednak w jednym ogólnym metamodelu pomocy i interwencji kryzysowej.

Wszystkie rozdziały pracy charakteryzują się wysokim poziomem naukowym, szeroko uwzględniają najnowszą literaturę przedmiotu, są czytelnie i jasno zredagowane, co w efekcie pozwoliło uzyskać dużą spójność zarówno całej monografii, jak i jej części. Warto w tym miejscu zauważyć, iż redaktorom książki udało się z dużym powodzeniem zapewnić wysoką spójność i komplementarność opracowania, zarówno pod względem tematycznym, jak i formalnym. Biorąc pod uwagę znaczną liczbę autorów było to zadanie trudne i wymagające znacznego wysiłku organizacyjnego i wysokich kompetencji merytorycznych.

Reasumując powyższe uwagi, należy podkreślić, iż recenzowana monografia pt. „Kryzys, interwencja i pomoc psychologiczna. Nowe ujęcia i możliwości” pod redakcją Doroty Kubackiej-Jasieckiej i Krzysztofa Mudynia stanowi nadzwyczaj ważne i wartościowe przedsięwzięcie wydawnicze. Poszerza bowiem istotnie wiedzę o istocie i mechanizmach kryzysu emocjonalnego oraz o zasadach interwencji i udzielania pomocy psychologicznej.

Józef Krzysztof Gierowski

Jarosław Groth

ROZWÓJ MORALNY A RADZENIE SOBIE ZE STRESEM U NIELETNICH PRZESTĘPCÓW

Bobucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2003, str. 257.

Badania nad czynnikami i psychologicznymi mechanizmami prowadzącymi do przestępczości nieletnich koncentrują się, z jednej strony, na czynnikach ryzyka zachowania przestępczego, z drugiej, obejmują próby tworzenia modeli uwzględniających ich wzajemne relacje i funkcjonalne powiązania. O ile kwestia czynników kryminogennych tradycyjnie już jest przedmiotem badań nad przestępczością nieletnich i posiada szalenie bogatą literaturę, o tyle próby stworzenia spójnego i szerszego modelu ujmującego dynamiczne relacje i współzależności pomiędzy wspomnianymi zmiennymi nie zakończyły się spektakularnymi czy nawet tylko zadowalającymi wynikami i efektami.

W związku z powyższym problem badawczy, który podjął w swej monografii Jarosław Groth, należy uznać za trafny, a nawet nowatorski. Nie był on bowiem dotychczas szerzej analizowany zarówno w polskiej, jak i światowej literaturze naukowej. Głównym i podstawowym celem badawczym, który postawił sobie autor recenzowanej pracy, była weryfikacja psychologicznego modelu zmiennych opisujących zależności i relacje pomiędzy rozwojem moralnym nieletnich a radzeniem sobie przez nich ze stresem. Trudno przy tym przecenić poznawcze i praktyczne walory podjętych przez autora badań. Z jednej strony poszerzają one istotnie wiedzę o psychologicznych mechanizmach przestępczości, czy, jak wolą autorzy, obowiązujących w Polsce regulacji ustawowych, demoralizacji nieletnich, z drugiej posiadają olbrzymią wartość dla codziennej, opiniotwórczej pracy biegłego psychologa.

Stanowiąca punkt wyjścia dla sformułowania teoretycznych podstaw przyjętego przez autora modelu badań własnych część teoretyczna pracy zawiera trzy rozdziały. Omawiają one kolejno kryminologiczne koncepcje przyczyn zachowań przestępczych, znaczenie stresu i napięcia w genezie zachowań przestępczych oraz psychologiczne koncepcje rozwoju moralnego. Dobór zagadnień w tej części pracy jest właściwy, przemyślany

i uzasadniony merytorycznie. Stanowi przy tym spójną i jasną konstrukcję. Nie brak w nim odautorskich komentarzy i przemyśleń świadczących o bardzo dobrej orientacji autora w literaturze przedmiotu i badanej problematyce. Doskonale radzi sobie on także z literaturą kryminologiczną, a więc prawniczą, potrafi być wobec niej, z jednej strony, krytyczny, z drugiej, z olbrzymią intuicją badawczą, a nawet erudycją potrafi użyć jej w sposób nadzwyczaj trafny do tworzonego przez siebie modelu badawczego. I tak oparcie się na pracach i koncepcjach, dotyczących pojęcia napięcia w teoriach kryminologicznych Mertona, Cohena, a zwłaszcza Agnew, jest bardzo udanym przedsięwzięciem badawczym, potwierdzającym sens interdyscyplinarnych (prawno-socjologiczno-psychologicznych) poszukiwań i badań w kryminologii i psychologii sądowej. Dostrzeżenie faktu, iż kryminologiczna, w swej istocie, koncepcja napięcia osiągnęła poziom umożliwiający operacjonalizację jej podstawowych pojęć, twierdzeń i mechanizmów poprzez odwołanie się do psychologicznej aparatury pojęciowej, budzić może jedynie pełną akceptację i potwierdza doskonałą orientację doktora Grotha w szalenie przecież bogatej interdyscyplinarnej literaturze przedmiotu.

Był już także najwyższy czas, by w badaniach nad mechanizmami prowadzącymi do przestępczości nieletnich wykorzystać olbrzymi dorobek i metodologię tych dziedzin psychologii, które zajmują się procesami radzenia sobie ze stresem, a zwłaszcza uruchamianymi strategiami i stylami. Autor recenzowanej monografii jest pierwszym ze znanych mi badaczy, który dokonał tego w sposób konsekwentny i świadomy. Fakt, iż unikając nadmiernego eklektyzmu potrafił doprowadzić do stworzenia modelu uwzględniającego zarówno kryminologiczną koncepcję napięcia, jak i psychologiczną stresu, budzić może jedynie pełną akceptację i uznanie. Podobnie ocenić należy znaczenie, jakie w swych badaniach nad nieletnimi przypisał autor roli rozwoju moralnego w genezie zachowania przestępczego u nieletnich. W dotychczasowych badaniach zaburzenia rozwoju moralnego nieletnich wiązano ściśle z zaburzonym procesem ich socjalizacji. Zależności powyższe traktowano i opisywano jednak w sposób bardzo uproszczony, niejednokrotnie prymitywny. Odwołanie się do poznawczo-rozwojowego nurtu badań nad charakterem rozumowania moralnego i potraktowanie go we własnych badaniach jako zmiennej niezależnej, jest, w świetle przedstawionego przez autora przeglądu literatury dotyczącej psychologicznych koncepcji rozwoju moralnego, rozstrzygnięciem metodologicznym w pełni uzasadnionym i wystarczająco naukowo udowodnionym.

Podsumowując dotychczasowe uwagi, należy stwierdzić, iż część teoretyczna pracy przedstawiona została w sposób interesujący, świadczący o bardzo dobrej znajomości badanej problematyki oraz umiejętnościach planowania i realizowania zadań naukowych.

Podobnie pozytywnie ocenić trzeba empiryczną stronę monografii. Najogólniej można także stwierdzić, iż przyjęte przez autora założenia, cele pracy i hipotezy sformułowane zostały jasno, w sposób nie budzący wątpliwości.

Prawidłowo dokonany został dobór osób do grupy badawczej i porównawczej. Pomimo iż niemała część osób badanych (ok. 40%), w obu porównywanych populacji, nie mogła zostać zakwalifikowana, na skutek niewłaściwego wypełnienia kwestionariuszy, do dalszej analizy, to i tak dysponowano wynikami dotyczącymi stosunkowo licznych populacji. Ostatecznie obejmowały one 91 nieletnich i 94 uczniów gimnazjów i liceów, którzy nie weszli nigdy w konflikt z prawem. Na jednoznacznie pozytywną ocenę zasługują także zastosowane metody i techniki, sposoby wyróżnienia zmiennych i ich operacjonalizacji oraz procedury statystycznej analizy uzyskanych wyników. Szczególnie pozytywnie ocenić trzeba zastosowane metody badawcze. Nadają się one doskonale do operacjonalizacji badanych zmiennych, a ich wartość i przydatność badawczą potwierdza w dużej mierze ostateczna i jednoznaczna weryfikacja przyjętego modelu współzależności pomiędzy zmiennymi. I tak w badaniach wykorzystano zestaw metod, z których dwie stanowiły go-

towe metody już stosowane bądź skonstruowane w Polsce (WZS, CISS), jedna stanowiła adaptację metody anglojęzycznej (DIT), pozostałe były metodami nowymi, opracowanymi na użytek recenzowanej pracy.

Wysoko ocenić należy przyjęte przez autora procedury opracowania danych i statystycznej ich analizy. Są one czytelne, konsekwentne i adekwatnie dobrane do charakteru zmiennej, pozwalając w efekcie na poddanie weryfikacji przyjętych hipotez i wykorzystanie wszystkich niemal wyników.

Podejmując próbę oceny całokształtu pracy, należy stwierdzić, iż pod względem standardów badawczych została ona zaplanowana i przeprowadzona prawidłowo, miejscami nawet perfekcyjnie. Uzyskane wyniki poszerzają istotnie wiedzę o uwarunkowaniach i mechanizmach leżących u podstaw przestępczości nieletnich. Pewien, niewielki zresztą, niedosyt budzić może dla klinicysty czy też psychologa sądowego dyskusja uzyskanych wyników. Odnosi się to do tej części analizy i interpretacji uzyskanych prawidłowości, która dotyczy relacji pomiędzy dotychczasowymi badaniami nad przestępczością nieletnich a uzyskanymi przez autora wynikami badań własnych. Myślę, iż warto było pogłębić nieco ten kierunek analizy. Przemawia za tym szeroka i bardzo rzetelna część teoretyczna monografii.

Reasumując, warto podkreślić, iż monografia Jarosława Grotha pt. „Rozwój moralny a radzenie sobie ze stresem u nieletnich przestępców” zasługuje na zdecydowanie pozytywne i wysoką ocenę. Dobrze się stało, iż została wydana i mogą do niej sięgnąć psychologowie sądowi i kliniczni, psychiatry oraz przedstawiciele tych zawodów, które uczestniczą aktywnie w rozwiązywaniu problemów przestępczości nieletnich.

Józef Krzysztof Gierowski

Mark A. Reinecke, David A. Clark (red.)

PSYCHOTERAPIA POZNAWCZA W TEORII I PRAKTYCE

Przekład: Olga Kubińska, Wojciech Kubiński, Justyna Giczela

Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2005, s. 605

Psychoterapia poznawcza święci od wielu lat sukcesy na całym świecie, także w Polsce, stąd nie dziwi fakt, że i w naszym kraju wzrasta liczba publikacji dotyczących podejścia poznawczego. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne trzyma rękę na pulsie i wydało opasłe tomisko, dzieło wielu różnych badaczy z różnych ośrodków uniwersyteckich i klinicznych, opatrzone wstępem nestora podejścia poznawczego – Aarona Becka.

Zamysłem książki jest ukazanie współczesnego oblicza psychoterapii poznawczej. Podejście poznawcze powstawało na przełomie lat 60. i 70., na początku będąc próbą zrozumienia fenomenologii depresji i stworzenia specyficznych reguł pracy z pacjentami depresyjnymi. Następnie, w latach osiemdziesiątych ubiegłego wieku, zaczęto stosować paradygmat poznawczy do rozumienia i terapii zaburzeń lękowych, a w latach dziewięćdziesiątych – zaburzeń osobowości. Trudno nie odczuć podziwu wobec takiego spektakularnego rozwoju – od teorii o wąskim zakresie stosowalności, do jednego z najbardziej wpływowych podejść we współczesnej psychoterapii.

Książka powstała pod redakcją Marka Reinecke i Davida Clarka, a współtworzona przez badaczy z różnych światowych ośrodków akademickich i uniwersyteckich, ułożona jest w sposób dość metodyczny – składa się z rozdziałów, w których, w większości, punktem wyjścia jest charakterystyczne zaburzenie (fobia społeczna, zaburzenie obsesyjno-kompulsyjne, osobowość narcystyczna, itd.) lub konstrukt teoretyczny (jak na przykład pojęcie Ja).

Książka układa się jakby w dwie części – w pierwszej autorzy zajmują się zaburzeniami u osób dorosłych, w drugiej ich odpowiednikami (lub też zaburzeniami specyficznymi) występującymi u dzieci i młodzieży. Kształt merytoryczny każdego z rozdziałów jest podobny – najpierw autorzy prezentują definicje (zaburzenia lub konstruktu), a następnie dokonują przeglądu badań dotyczących definiowanego pojęcia i problemów z nim związanych. Następnie podsumowują stan aktualnej wiedzy z podkreśleniem kwestii jak dotąd niewyjaśnionych lub spornych. Na koniec prezentują specyficzny model terapeutyczny dla danego zaburzenia.

Omawiając wartość tej pozycji można wziąć pod uwagę różne oczekiwania, jakie mogą mieć czytelnicy. Dla czytelnika badacza może to być ciekawy przegląd tego, jakie kwestie szczególnie zajmują teoretyków podejścia poznawczego, jakie pojawiają się dyskusje, co warto badać. Z kolei dla praktyka znajdują się w niej poglądy dotyczące sposobu prowadzenia terapii nacelowanej konkretnie na dane zaburzenie. Wydaje mi się jednak, że więcej z lektury tej wyniesie teoretyk, badacz. Tym, co mnie rozczarowało, było ubóstwo wiedzy praktycznej, którą można by wykorzystać w toku pracy z pacjentem.

Nie to jednak stanowi mój główny zarzut wobec omawianej książki. Tym zarzutem jest głównie język – język nużący swą „naukowością”, jednostajnością, powtarzalnością wreszcie. Rozumiem przez to styl znany nam wszystkim z literatury fachowej, pełen teoretycznych określeń, metodologicznego słownictwa, nieustannych odnośników do innych badań i badaczy, styl, który nie jest może wielkim grzechem w przypadku, kiedy stosuje się go w publikacji o mniejszej objętości stronicowej niż Psychoterapia poznawcza. Gdy natomiast używany jest w prawie sześciusetstronicowym dziele z częstym ziewaniem i zaburzeniami funkcji poznawczych u czytelnika należy się liczyć.

Mój kolega po fachu, z którym rozmawiałem na temat Psychoterapii poznawczej zarzucił polskiemu wydaniu kiepskie tłumaczenie. Wtedy, w kawiarni na krakowskim Kazimierzu, nie spierałem się z nim, nie mając jeszcze własnego zdania. Teraz po wysiłku, jaki mam ciągle w pamięci, a który towarzyszył mi stale w trakcie lektury, mogę zabrać głos w tej sprawie broniąc tłumaczy – musieliby oni odbiec od ducha oryginału, przedłożyć chęć ułatwienia życia czytelnikowi nad zgodność z owym oryginałem. Do tego nie mieli raczej prawa, a i pewnie możliwe by to było jedynie w teorii, nie w praktyce.

Mogę sobie tak narzekać na Psychoterapię poznawczą (w tym momencie chciałbym zresztą szczególnie podkreślić subiektywność moich opinii, wynikających z przekonania, że prace naukowe można pisać językiem bardziej przyjaznym czytelnikowi, niekoniecznie tracąc na precyzji i popadaniu w grzech tworzenia naukowego „disco polo”), niemniej muszę nadmienić, iż jej plusem jest szczerłość badaczy. Rzeczywiście, nie jest to stronica laurka dla podejścia poznawczego, autorzy poszczególnych rozdziałów nie ukrywają mankamentów podejścia, nie ukrywają niezgodności pomiędzy poszczególnymi badaczami, obszarów, w których psychoterapia poznawcza się sprawdza w mniejszym stopniu lub też, w których istnieją równoważne względem niej podejścia.

Wypada także pochwalić wydawnictwo za konsekwentną politykę zapoznawania polskich czytelników z aktualnym stanem wiedzy z zakresu psychologii i psychoterapii nie ograniczając się jedynie do jednego podejścia. Książki, w tym i Psychoterapia poznawcza w teorii i praktyce są porządnie wydawane – omawiane dzieło ma twardą okładkę, nie rozleci się tak łatwo po kilku latach.

Milosz Łazarczyk